

**A KANIZSAI ÚJSÁG ÉS A KANIZSAI ELLENŐR
KÖZÉLETI ÉS BULVÁRHÍREINEK STATISZTIKAI ELEMZÉSE**

DÖBÖR ANDRÁS

ABSTRACT

In the first part of my study I aim to outline the history, inherent relations and operational principles of the press of Southern Hungary at the age of dualism; since the history of the newspapers of Magyarkanizsa cannot be properly investigated in the lack of the cognition of this context. In the second part, a brief description about the emergence of the press of Magyarkanizsa is followed by the analysis of the public life background of the publications. My purpose is to present how the newspapers relate to the participants determining the more and more civilian local public life, the functionaries, the city government as well as the civilian and cultural sphere. Finally, I touch upon the publication and analysis of the yellow-press articles serving commercial aspects (increasing the number of readers and the reading of the papers, and in parallel with that, enhancing income) necessary for independence, as well as the dissection of the economic background emerging behind the publications, based on the content- and statistical analysis of the commercials and other contributions published in the journals.

AZ ÜZLETI SAJTÓ KIALAKULÁSA A DÉLVIDÉKEN A TIZENKILENCEDIK–HUSZADIK SZÁZAD FORDULÓJÁN

A Tisza Kálmán bukását követő években jelentősen csökkent a Budapest-központúság a magyar lapkiadásban, enyhült a főváros túlsúlya, és a sajtóélet egészének közvetlen átpolitizáltsága megszűnt, az üzleti szempontok váltak mindinkább meghatározóvá. Megjelent a sajtótörténeti szakirodalomban csak „pulitzeri fordulattal” leírt tömegsajtó, majd a bulvársajtó, aminek köszönhetően a klasszikus politikai hírek háttérbe szorultak, a botrányok és bűnügyek váltak vezető témává, a lapok üzleti szempontúak, a tájékoztatás mellett mindinkább a figyelemfelkeltésre és szenzációra alapozóak lettek. Háttérbe került a korábbi nevelő-oktató funkció, és elsődlegessé vált a híradás, a hírnek pedig nem csupán hasznosnak, de szenzációsnak is kellett bizonyulnia. Hazánkban is meghonosodott a század végére a modern újságstruktúra, az üzleti sikert hajszoló modern lapkiadás és laptulajdonlás, megjelentek a sikeres sajtóvállalkozók. A nagypolgári réteg kialakulása alapvető hatással volt a sajtóra, de már nem elsősorban olvasóközönségként, hanem a sajtóvállalkozásra mint iparágra tekintő vállalkozóként. Létrejötték a modern szervezeti és technikai keretek, melyek az új távközlési és közlekedési eszközök használatával kapcsolódtak a globális sajtórendszerhez, a világot átszövő hírhálózathoz.¹

Az üzleti alapú tömegsajtó elterjedésének elsőrendű feltétele és anyagi háttere a század végén már nem elsősorban az előfizetés vagy a lap eladásából származó bevétel volt, hanem a hirdetések minél nagyobb száma. Magyarországon a hirdetési piac kialakulása és térnyerése szempontjából nagy hatása volt az 1900. évi X. törvény-cikknek, ami megszüntette a még a neoabszolutizmus korában, 1850-ben császári rendelettel bevezetett hirdetési bélyegadót.²

Ennek köszönhetően a századfordulótól kezdve rohamos volt a magyar sajtóban a hirdetések mennyiségi növekedése, általában a terjedelem negyedét, harmadát, kirívó esetekben a felét is elérte a hirdetések száma: például 1907 karácsonyán *Az Újság* c. lap 160 oldalából 65, a *Pester Lloyd* 108 oldalából 64, sőt még a politikai katolicizmust képviselő *Alkotmány* című lap 34 oldalából is 10 oldalt tettek ki a hirdetések.³

Tehát, míg kezdetben a lapot indító és tulajdonló nagypolgár-vállalkozó egyéb vállalkozásainak hirdetési, netán a kormányzati vagy helyi hatóságok közleményei, hirdetményei adtak elsősorban támaszt a lapnak, addig a századfordulótól mindinkább előtérbe kerültek és meghatározóvá váltak az üzleti alapú hirdetések, természetesen egyértelműen a példányszám növekedésével párhuzamosan, amit azonban üzleti titokként kezeltek, így ennek az adatnak a rekonstruálása sok esetben a mai napig nehézségekbe ütközik.

A Tisza Kálmán bukása utáni liberális kormányok (Szapáry Gyula, Wekerle Sándor, Bánffy Dezső, Széll Kálmán, Khuen-Héderváry Károly, Tisza István) 1890-től 1905-ig, az egyesült ellenzék választási győzelméig tartó időszakában alapítódott a legtöbb lap a Délvidéken, szám szerint nyolcvanhárom. A fentebb vázolt tendenciáknak megfelelően biztos anyagi lábakon álltak, ezért hosszabb ideig fennmaradtak a kormánypárt támogatását, a szubvenciókat élvező kormánypárti szabadelvű lapok, úgymint a pancsovai *Határőr*, az újvidéki *Bácsmegeye*, a verbászi *Délvidék* vagy a szabadkai *Bácsmegeyei Napló*. A politikai véleménystajtót képviselték természetesen ellenzéki lapok is, pl. a *Zentai Néplap*, az *Újvidéki Hírlap*, a *Zombori Hírlap* vagy a nagybecskereki *Torontáli Ellenzék*, ezek fennmaradása azonban sokkal esetlegesebb volt. A pártstajtót képviselő lapok témái továbbra is a korszak országos belpolitikáját uraló kérdések és viták körül forogtak, úgymint a magyarosítás, a pártok közötti személyeskedések, a kivándorlás vagy a munkanélküliség, és egyéb, a korszakra jellemző társadalmi-politikai problémák.⁴

A lapalapítások nagy száma érzékelteti az új stajtótörténeti korszak hatását a Délvidéken, ugyanis a pártstajtó mellett mind nagyobb számban jelennek meg a helyi, vármegyei, vagy pusztán városi olvasóközönséget megszólító, független, vegyes tartalmú lapok, elsősorban hetilapok, és már nem csak a nagyobb városokban, de a mindinkább polgárosuló kisebb településeken is akad egy tőkével rendelkező vállalkozó, aki üzleti haszonszerzés reményében lapalapításra adja a fejét. E lapok elsősorban nem a pártok, hanem az őket alapító magánszemélyek politikai világnézetét és helyi közéleti-üzleti szándékait támogatták. Ennek köszönhetően jelenik meg a stajtó olyan új településeken, mint pl. Módos, Vajszka, Sajkásgyörgye, Kula, Törökkanizsa vagy Szenttamás. Talán ezzel a háttérrel magyarázható az is, hogy e lapok közül sokan csak egy-két évet érnek meg.⁵

Az e korszakban indított lapok településenkénti megoszlása: Nagyikinda (6), Zenta (10), Ada (8), Palánka (2), Újvidék (3), Pancsova (4), Topolya (3), Szabadka (14), Versec (1), Zombor (5), Nagybecskerek (4), Apatin (5), Óbecse (9), Kula (1), Verbász (1), Szenttamás (1), Módos (1), Törökkanizsa (1), Vajszka (1), Hódság (2), Sajkásgyörgye (1).⁶

1905-re gyökeresen megváltozott a politikai helyzet Magyarországon, Tisza István kormánya – és ezzel a négy évtizede uralkodó Szabadelvű Párt – a választásokon megbukott. Az uralkodó azonban nem a függetlenségi alapokon álló egyesült ellenzék kezébe adta a hatalmat, hanem hivatalnokkormányt nevezett ki Fejérváry Géza tábornagynagy vezetésével. Az új kormány ellen az egyesült ellenzék előbb nemzeti ellenállást szervezett, majd 1906-ban paktumot kötött az uralkodóval, gyakorlatilag lemondva függetlenségi követeléseiről, elfogadva a dualista rendszer fenntartását, ugyanakkor eltitkolva választói elől a fordulatot. A Wekerle Sándor vezette koalíció

kormány igyekezett türelmetlenebb nemzetiségi politikával, illetve szociálpolitikai kedvezményekkel és az adórendszer reformjával elterelni a figyelmet a közjogi ellenzéki álláspont feladásáról. Végül a koalíciós kormány 1910-ben megbukott, miután a közvélemény kiábrándult a közjogi ellenzékiségből.⁷

Az 1905 és 1910 közötti időszakban a politikai változásoknak köszönhetően természetesen ismét fellendült a lapalapítás a Délvidéken, e rövid időszakban 33 új magyar nyelvű újságot alapítottak: Óbecse (2), Pancsova (2), Zenta (2), Zombor (2), Palánka (2), Újvidék (6), Szabadka (5), Nagybecskerek (2), Törökbecse (1), Kula (1), Fehértemplom (1), Versec (1), Titel (1), Nagyikinda (2), Magyarkanizsa (1), Apatin (1), Kevevára (1).⁸

A pártpolitikai sajtóorgánumok között domináltak a függetlenségi párti lapok, hiszen ezeket a kormány a fent említett kommunikációs célokból szubvenciókkal támogatta, vagy a párt pénzelte, pl. a *Zentai Függetlenség*, az újvidéki *Határőr*, a szabadkai *Függetlenség*, a nagybecskereki *Délvidéki Újság*, a *Versec és Vidéke* vagy a zombori *Bácsmegyei Függetlenség* esetében. Liberális szabadelvű lap alapítására ebben az időszakban értelemszerűen nem sűrűn került sor, először 1909-ben, az egyesült ellenzék uralmának végnapjaiban jelentkezett az *Újvidéki Napló*. Az ebben az időben alapított helyi jellegű, vegyes tartalmú, független politikai hírlapok alapítása, amelyek az új kormányzati irányvonalat támogatták ugyan, de elsősorban a helyi közösség tájékoztatására fókuszáltak, inkább kisebb településeken jellemző, és fennmaradásuk vállalkozó tulajdonosuk (főként nyomdászok, nyomdatulajdonosok) ügyességén és a helyi közösség gazdasági erején múlt. E lapok közül kiemelhető a palánkai *Bácskai Hírek*, a *Fehértemplom és Vidéke*, a titeli *Csajkás* vagy a délvidéki magyar nyelvű sajtó térképére Magyarkanizsát felhelyező *Kanizsai Újság*.⁹

Az 1910-től egészen az első világháború végéig a hatalomba visszatérő szabadelvűek határozták meg a politikai helyzetet Magyarországon, 1910-ben a király újra Khuen-Héderváry Károlyt bízta meg kormányalakítással, Tisza István pedig újjászervezte a régi kormánypártot, amely Nemzeti Munkapárt néven fölényesen megnyerte a választásokat. 1912-ben Lukács László, majd 1913-tól Tisza István töltötte be a miniszterelnöki pozíciót, és a korszak fő kérdésévé ismét a dualista berendezkedés megőrzése vált, az Osztrák–Magyar Monarchiát széteséssel fenyegető trialista vagy föderalista tendenciákkal szemben, de már a közeledő nagy európai háborúra való felkészülés jegyében.¹⁰

A világháborúra való készülődés érintette természetesen a sajtót is. Tisza István, miután több alkalommal is hangoztatta a sajtó „megrendszabályozásának” szükségességét, illetve az 1848-as sajtótörvényen alapuló törvényi szabályozás modernizálásának szándékát, már 1913-ban a parlament elé terjesztette az új,

hosszas politikai és sajtóviták után, az 1848-as áprilisi törvények évfordulóján, 1914. április 11-én elfogadott 1914. évi XIV. törvénycikket. Az új sajtótörvény alapjaiban a liberális elveket követte, egységes szerkezetbe foglalta a korábbi kiegészítő rendelkezéseket, a kor igényeinek megfelelően definiálta újra a sajtó fogalmát, de tartalmazott megszorításokat a negyvennyolcas alapokhoz képest. Sokat vitatott pontja volt a törvénynek a fennálló államrend támadásának tilalma, a valótlan tények közlését követő helyreigazítási kötelezettség szabályozása, valamint a közérkölsiséget veszélyeztető hirdetések közzétételének tilalma. Pozitív hatás mutatkozott a magyar sajtóban a törvény életbe lépése után – annak hatására – a törvényi és társadalmi korlátok tudatosodása terén. Azonban az új sajtórendszer nem sokáig működött, a háború kitörésével ugyanis életbe lépett az 1912. évi LXIII. törvénycikk „A háború esetén szóló kivételes intézkedésekről”, benne a háborús cenzúra bevezetéséről. A háború, a cenzúra és a gazdasági változások pedig a történelmi Magyarország széteséséhez hasonló pusztítást vittek végbe a magyar sajtóban is, amely összezsugorodott: 1911 és 1920 között 62,3%-kal csökkent a politikai napi- és hetilapok száma, és a megmaradt orgánumok is kiszolgáltatottak a pártpolitikának, hiszen a gazdaság visszaesésével mindinkább eltűntek a lapokat nyereségessé tevő hirdetőik is.¹¹

Az 1910 után időszakban összesen 28 új lap indítására került sor a Délvidéken: Pancsova (2), Újvidék (4), Szabadka (6), Zsablya (1), Nagyikinda (3), Magyar-kanizsa (1), Kula (1), Nagybecskerek (1), Zenta (1), Óbecse (3), Törökbecse (1), Verbász (1), Péterréve (1), Hódtság (1) és Csurog (1).¹²

A most már a Nemzeti Munkapárt befolyása alatt álló kormánypárti pártlapok újra a liberális eszmék terjesztésére vállalkoztak, természetesen komoly állami szubvenciókkal, ezek közül is kiemelkedő az *Újvidéki Hírlap*, illetve a *Felsőtorontáli Közlöny*, amelyek lefedték a történelmi Délvidék déli és délkeleti területét. A kormánypolitika hívének tekinthető, de független helyi lapok közül mind élettartamát, mind jelentőségét tekintve kiemelkedik az inkább szociáldemokrata beállítódást mutató *Szabadkai Hétfői Újság*, valamint a különösebb politikai aspirációval nem rendelkező kulai *Bács-Bodrog*, az *Óbecsei Újság* és a *Kanizsai Ellenőr*. E lapok első-sorban a fronttudósításaiknak, valamint az azzal kapcsolatos, szenzációs hangvételű cikkeiknek és kommentárjaiknak köszönhették népszerűségüket, ezáltal fennmaradásukat. A lapok többsége ugyanis a háború és a gazdasági nehézségek miatt egyre rendszertelenebbül jelent meg, és egyre több meg is szűnt. Új lap indítására 1912-ben hat, 1913-ban pedig két alkalommal kerül sor, 1914-től a háború végéig pedig új lapot már nem indítottak a Délvidéken.¹³

Összefoglalva az elmondottakat megállapítható, hogy a délvidéki magyar nyelvű politikai sajtó, ha néha megkésve is, de követte az országos tendenciákat, a lapok

túlnyomó része vagy hivatalosan is az aktuális kormányt támogató pártlapként, vagy független, helyi lapként lojalitást tanúsított a kormányzat politikája iránt, hiszen az olvasótáborban mindig többségben voltak az aktuális kormánytöbbséget támogatók. Az ellenzéki-függetlenségi lapok elsősorban csak abban az öt évben számíthattak állami szubvenciókra, amikor az egyesült ellenzék volt uralmon. Fontos leszögezni azt is, hogy a határ menti, etnikailag jóval vegyesebb területeken megjelentetett lapok is inkább számíthattak állami támogatásra a magyarosítási szándék, a magyar nyelv és kultúra terjesztése okán, mint a határtól távolabbi, színmagyar vagy többségi magyar etnikumú települések lapjai, és ez is rányomta bélyegét a lapalapítások számára és idejére. Az e területeken lévő településeken akkor tudott megjelenni magyar nyelvű hírlap, ha a helyi közösség és a város polgári fejlettsége elérte azt a színvonalat, amely kitermelte a lapalapítás két alapvető kellékét: a megfelelő számú, írni-olvasni tudó, a közügyek iránt érdeklődő, polgárosodott olvasót, illetve a kellő tőkével rendelkező nagypolgár-vállalkozókat, akik egyéb üzleti tevékenységeik mellett – vagy éppen azok megerősítésére – képessé váltak sajtó-vállalkozás indítására. A délvidéki lapindítások számbeli, időbeli és területi egyenetlenségének okait e tényezők összességében kell tehát keresnünk és elemeznünk.

A MAGYARKANIZSAI SAJTÓ KEZDETEI

A délvidéki Magyarkanizsa történetét feldolgozó monográfiában¹⁴ megjelent, Döbör András és Pető Bálint által közösen publikált sajtótörténeti feldolgozásban¹⁵ részletesen elemeztük és bemutattuk az 1909 és 1915 között megjelenő *Kanizsai Újság*, valamint az 1911 és 1918 között megjelenő *Kanizsai Ellenőr* című városi hírlapok helyi szerepét, megállapítva, hogy Magyarkanizsa sajtóélete jelentős késéssel jutott abba a fázisba, hogy saját kiadású, a városban szerkesztett, nyomtatott és kiadott hírlappal rendelkezzen.

Ennek egyik jelentős oka abban keresendő, hogy a környező, polgári fejlődésben, urbanizációban előrébb járó, nagyobb gazdasági potenciállal és demográfiai súllyal rendelkező, politikai értelemben is inkább centrálisnak tekinthető települések, mint Szabadka, vagy Zenta korábban megteremtették a helyi, regionális szerepet is betöltő sajtóorgánumaikat a 19. század végéig, még döntően pártfinanszírozással. A független, az olvasók és a helyi közösség gazdasági ereje által eltartott lapok korának megjelenése adott lehetőséget Magyarkanizsának a lapindításra, a pártfinanszírozás nem. A „pulitzeri fordulatnak” megfelelő, modern, üzleti szempontú, tájékoztatásra, figyelemfelkeltésre és szenzációra alapozó tömegsajtó modellje jobban megfelelt Magyarkanizsa lehetőségeinek.¹⁶

A magyarkanizsai nyomtatott sajtó megjelenése szorosan összefügg a település közigazgatási besorolásának megváltozásával: a belügyminiszter 10 018. számú, 1908. március 12-én kelt rendelete Magyarkanizsát a következő évtől kezdve a rendezett tanácsú városok sorába emelte, s ezzel szinte egy időben vehették kézbe az újdonsült kisváros lakói első saját sajtóterméküket, a *Kanizsai Újságot*.¹⁷

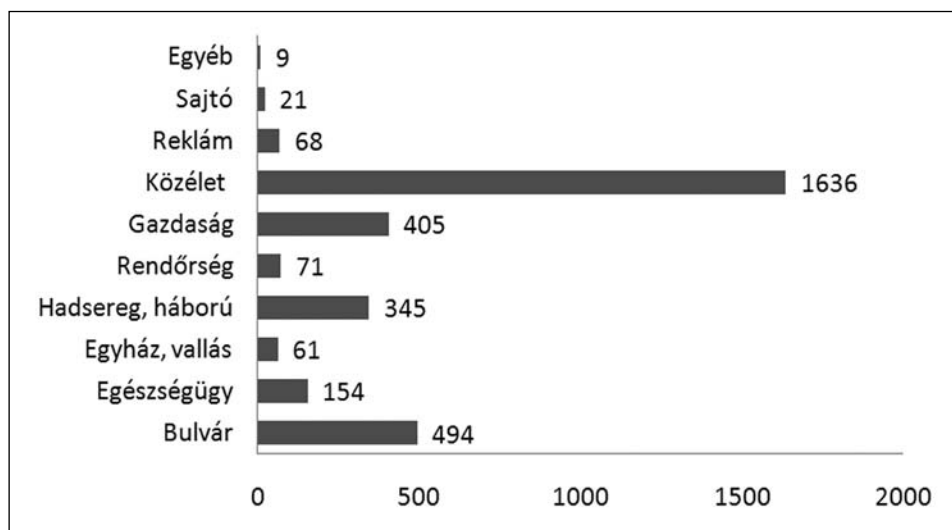
A mindinkább polgárosuló, városi rangra emelkedő településen végül akadt egy olyan tőkével rendelkező helyi vállalkozó (majd 1913-tól városatya) Bruck P. Pál személyében, aki üzleti haszonszerzés reményében lapalapításra adta a fejét 1908-ban. Ebből következik, hogy az elsőként meginduló *Kanizsai Újság* elsősorban nem az országos politikai pártok, hanem az őt alapító és finanszírozó tulajdonos politikai világnézetét és helyi közéleti-üzleti szándékait támogatta. Ugyanez a háttér jellemzi az 1911-ben meginduló második magyarkanizsai hírlapot, a *Kanizsai Ellenőrt* is, amely szinte kezdettől fogva egy a városban jelentős kulturális-közéleti szerepet játszó civil szervezet, a Magyarkanizsai Ifjúsági Közművelődési Egyesület lapjaként, a szerkesztőbizottságot alkotó civil tulajdonosok, majd később a Bruck P. Pál helyi konkurenciájának tekinthető nyomdász-vállalkozó, Léderer Manó rész-tulajdonlásával jelent meg.¹⁸

Míg a pártsajtót képviselő lapok témái országos, regionális és helyi szinten továbbra is a korszak országos belpolitikáját uraló kérdések és viták, a korszakra jellemző társadalmi-politikai problémák körül forogtak (pl. magyarosítás, pártok közötti személyeskedések, kivándorlás vagy a munkanélküliség), a két magyarkanizsai hírlapban a klasszikus politikai hírek háttérbe szorultak, helyette a helyi közélet és gazdaság hírei, eseményei és természetesen a bulvár (botrányok és bűnügyek) váltak vezető témává.¹⁹

A Kanizsai Újság közéleti és bulvárhíreinek statisztikai elemzése

Elsőként a *Kanizsai Újság* híryanagát érdemes elemezni. A lap teljes fennállása alatt megjelent teljes híryanag téma szerinti megoszlását vizsgálva, mint az 1. grafikon jól mutatja, a 3264 db hír kicsivel több, mint felét a *Közélet* hírei teszik ki.

A közéleti híryanagot vizsgálva találunk civil társasági beszámolókat (egyesületi rendezvényekről, bálokról, estélyekről, egyesületi támogatásokról), oktatási híreket (iskolai tisztségviselői, tanári kinevezések, rendezvények stb.), a városi, megyei közgyűléshez és egyéb hivatalos intézményekhez kapcsolódó információkat. Beszámol az új tisztségviselők (tanítók, lelkészek, rendőrök, bírók, orvosok stb.) kinevezéséről, a különböző egyesületek rendezvényeiről, születésekről, halálozásokról, házasságkötésekről – nemegyszer még eljegyzésekről is –, sőt még annak is hírértéket tulajdonít, ha egy büntetését letöltött kanizsai polgárt szabadlábra helyeztek. Pl.:

1. grafikon: Hírek témakörök szerinti megoszlása (Kanizsai Újság)

„Feltételes szabadságolás. Nagy Gergely János ki 2 évi börtönre volt elítélve feltételesen szabadságoltatott.”²⁰

„Feltételes szabadságolás. Csikós Mihály suhancz aki másfél év előtt egy legény társát leszurta, hátralevő büntetésének elengedése mellett a hét elején föltételes szabadságra haza érkezett.”²¹

A közéleti hírekben természetesen szerepet kaptak a város modernizációját szolgáló fejlesztések, tervek bemutatása, pl. a városháza előtti tér aszfaltozásáról,²² a Csodakúthoz vezető út és annak környékének rendbe rakásáról,²³ a rendőrségi lóistálló elhelyezéséről²⁴ vagy a telefon bevezetéséről Magyarakanizsára.²⁵

Érdekes statisztikai adatról árulkodik a *Közéleti hírek terület szerinti megoszlása* című grafikon, amennyiben jól érzékelteti, hogy csak a közéleti híreket tekintve a helyi ügyekre való fókuszálás 12%-kal magasabb az átlag híranyag vonatkozó értékénél. Ez az adat is jól jellemzi a szerkesztő szándékát, a helyi közéletre, közügyekre való fókuszálást.

Természetesen a már említett Pulitzeri fordulatnak megfelelően korántsem meglepő, hogy a hírek számát tekintve második helyen a közéleti hírek közé rendszeresen beékelődő rövid bulvárhírek állnak (494 db). Ebbe a csoportba soroltuk a bűnügyeket, a különféle balesetekről és katasztrófákról szóló beszámolókat

és a halálesetekről, temetésekről szóló tudósításokat, valamint az egyéb „színes” bulvár híreket (pl. egy úrilány szerelmi kalandja a hétvégi futballmeccsen,²⁶ aranyifjak verekedése Martonoson,²⁷ Szárits János repülőgépeének lezuhanása Szabadkán²⁸). Korántsem tekinthető véletlennek, hogy a szerkesztők a korabeli országos sajtó-fogyasztási szokásokat figyelembe véve átlagosnak mondható olvasóközönséget leginkább lekötő bűnügyekre fókuszáltak. (Lásd 3. grafikon.)

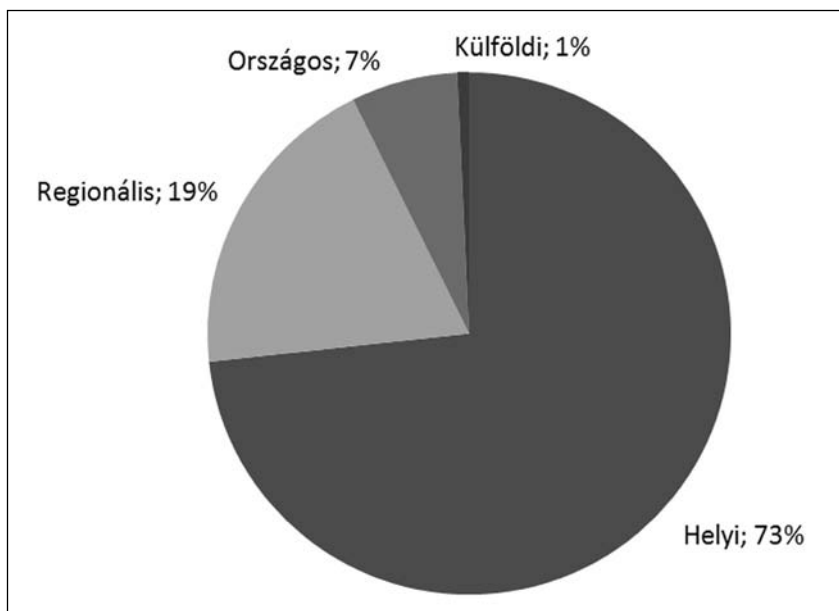
Külön figyelmet érdemelnek a különböző erőszakos cselekményekről, tragédiákról szóló tudósítások, amelyek nagyszámban előfordultak a település életében, s amelyekről a *Kanizsai Újság* részletesen, „bulvárszerűen” – néha humorosan, esetenként már szinte horrorisztikus részletességgel – be is számol.

*„Enyveskezü rabló. Bakality Mladen borbélysegéd f hó 24-én a szerb bálban nagyban udvarolt Kordován Jelena hajadonnak, Az udvarlás hevében ellopott a leány nyakában csüngő aranyokból egyet. A hajadon észrevette a lopást, de a tolvaj mindaddig tagadott, míg a kapitányi hivatalba nem vitték. Itt aztán töredelmesen bevalotta tettét és alóadta az aranyat. A rendőrség a tolvaj udvarlót illetőségi helyére akarta tolonczoltatni, de a legény meglepett az öt kísérő rendőr elől! Ugy emenekült hogy még most sem sikerült nyomára akadni.”*²⁹

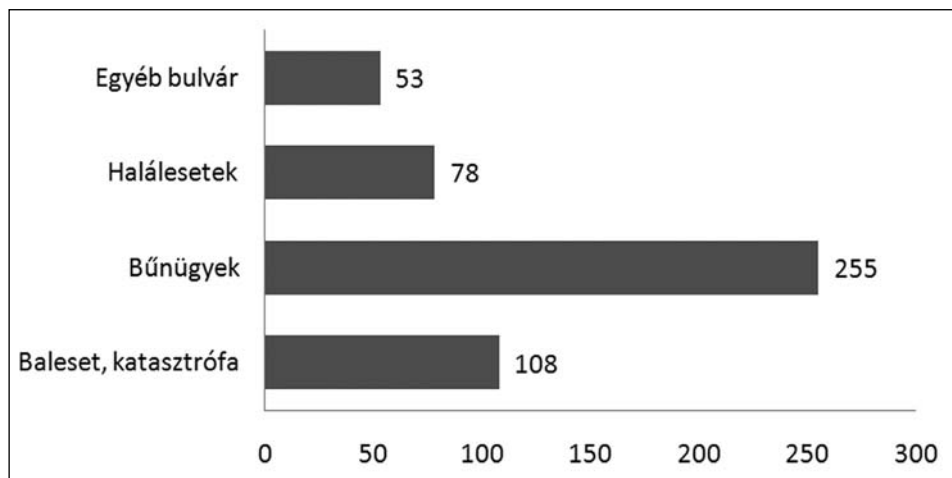
*„A kedélyes család. Özvegy Keszthelyi Andorné 76 éves öregasszony feljelentést tett a bajai csendőrségen, veje Cseszler Dávid ellen, aki őt össze vissza verte. A feljelentésnek igen érdekes háttere van. Cseszler Sükösdön járt, s amikor haza érkezett Bajára, nem találta otthon a feleségét. Keresésére indult megtalálta az asszonyt az anyósa társaságában, amint az egyik korcsmában tökéletesen elázva kurjongattak. Cseszler erre annyira elkeseredett, hogy a jokedvű anyóst hajánál fogva kiránczigálta és össze vissza rugdosta. Az anyos sérülései könnyebb természetűek.”*³⁰

*„Bata tagadja azt, hogy előre megfontolt szándékkal követte el a gyilkosságot s azt állítja, hogy a nejevel való összeszokálkozás közben neje őt egy ollóval megtámadta mire ő az asztalon fekvő kést felkapván, azzal őt-hat izben neje felé szúrt s midőn a kisugárzó vért látta...”*³¹

*„Véres baleset történt a napokban Bácsföldváron. Pávlov Sándor és Kis Klára mészárúsok teljes kocsirakomány meszet hoztak Nádáljáról. Utközben a lovak megbokrosodtak. Az erős zökkenéstől mindkét mészárús a lovak közé esett. A kocsi átment rajtuk. Kis Klárának a térdét törte el Pavlovnak pedig a combján okozott zúzódást. Az előbbinek lábát amputálni kellett ; az utóbbi sérülése aránylag jelentéktelen.”*³²

2. grafikon: Közéleti hírek terület szerinti megoszlása (Kanizsai Újság)

3. grafikon: Bulvárhírek téma szerinti megoszlása (Kanizsai Újság)

Mindez érthető, hiszen a városi státus elnyerése ellenére még jelentős mértékben falusias, viszonylag zárt közösség információéhségét ki kellett elégíteni, a „pletykalkodást” értelemszerűen a nyomtatott sajtó hasábjaira is át kellett vezetni – mindez pedig feltehetően növelte az újság eladási volumenét is. „Egyes, többnyire szélesebb, a leginkább a megyei nyilvánosság elé kerülő esetek ugyanis – kinőve a 'Hírek' rovat kereteit – elkülönítve rögtön a tárcát követték. Mintha az emlegetett Pulitzeri fordulathoz fokozott ütemben érkezett volna meg a Kanizsai Újság – avagy az üzleti érzékkel bizonyára kellő mértékben megáldott nagykereskedő-szerkesztő meglátta a példányszámnövelés egy lehetséges útját. E változással egyidejűleg a cikkek címadási stratégiája is módosult, 'szenzációsabbá' vált. A tömör és érdektelen 'Tűz', 'Baleset', 'Bicska' stb. témamegjelöléseket felváltotta a hiperbolikus, a történet jelentőségét túldimenzionáló beharangozó, mint például a már idézett Revolver és vasvilla. Merénylek cigány, azaz az olyan címadás, amely az olvasói figyelmet a megfelelő kulcsszóval szándékozik kiváltani, és nemritkán enigmatikusra kurtított tömondatokkal operál.”³³

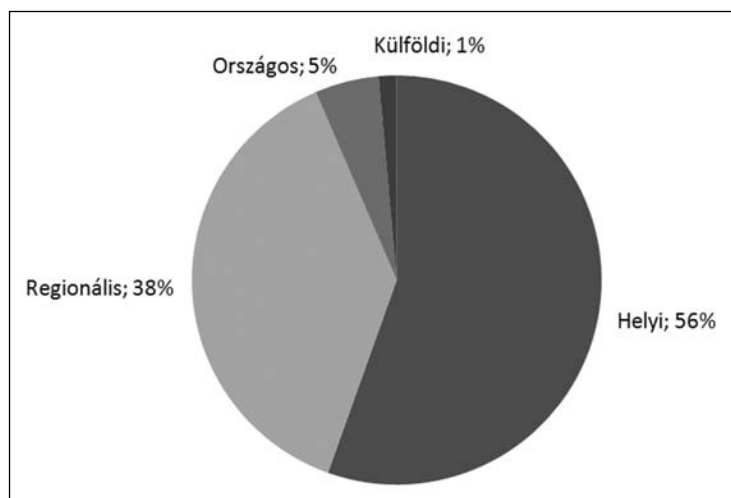
A hírek között sok késelést, rablást, lopást, részegen elkövetett garázdaságot, verekedést, balesetet, tüzesetet, gyilkosságot, különböző családi tragédiákat találhatunk, s elég gyakoriak az öngyilkosságok is.

Kilép a helyi lakosság közéleti tájékoztatásának keretei közül az a sorozat, amely az Egyesült Államok alkotmányából és történetéből közöl szemelvényeket,³⁴ de olvashatunk cikket a magyar szabadkőművességről és Kossuthnak a szervezetben elfoglalt szerepéről,³⁵ egy szegedi fiatalember kalandjairól a francia idegenlégióban,³⁶ vagy akár beszámolót Ferenc Ferdinánd trónörökös színajai utazásáról.³⁷

Külön említést érdemel A *pusztuló Bácska* című cikk, amelyben az Amerikába történő tömeges kivándorlásról, illetve az erre való csábításnak bűncselekménnyé váló minősítéséről értekezik a szerző.³⁸

Ügyes szerkesztői húzásként – s igen feltűnően manipulatív módon – közvetlenül a cikk után egy tragédiáról szóló beszámolót, mintegy „elrettető példát” találunk *Zentai fiú szerencsétlensége Amerikában* címmel. Az írásból megtudjuk, hogy Kocsis Lajos zentai kivándorló fiatalembert „a csikágói expressz vonat” halálra gázolta, holttestét darabokban szedték össze.³⁹

Amint korábban a közéleti híreknél, úgy a bulvárhíreknél is megvizsgáltuk azok területi megoszlását, ennek adatait mutatja a bulvárhírek terület szerinti megoszlását mutató diagram. Meglepő, hogy itt a közéleti hírekkel ellentétben az átlagnál alacsonyabb a helyi, városi híryanag aránya, és jóval magasabb a regionális híryanag. Ez a statisztikai adat jól mutatja a szerkesztő azon szándékát, hogy a „helyben kéznél lévőnél” is több balesettel, katasztrófával és gyilkossággal szórakoztassa az olvasókat, ezzel is jobban eladhatóvá téve a lapot.

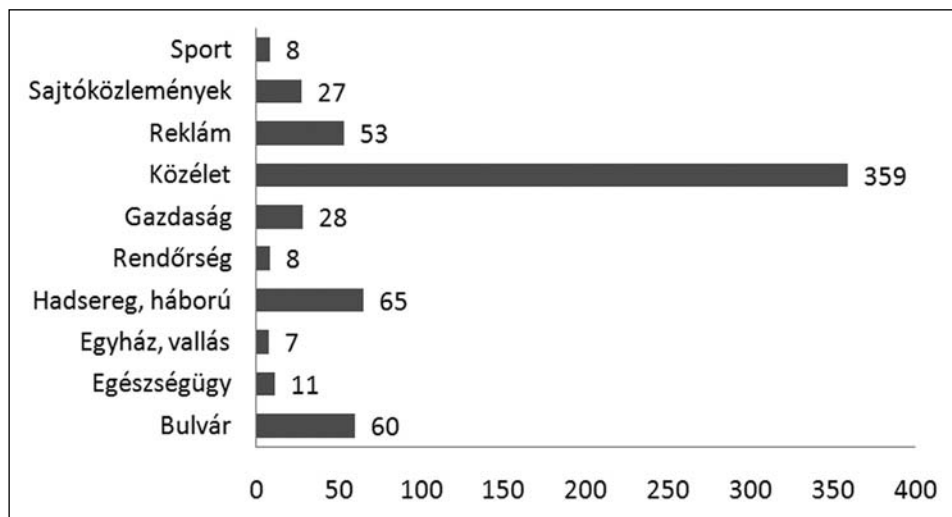
4. grafikon: Bulvárhírek terület szerinti megoszlása (Kanizsai Újság)

A Kanizsai Ellenőr közéleti és bulvárhíreinek statisztikai elemzése

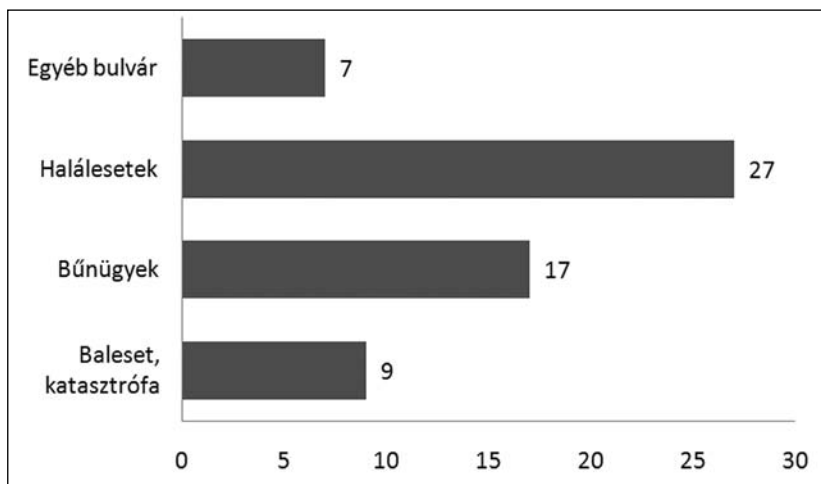
A híryanagy témakörök szerinti csoportosítását elvégezve a *Kanizsai Ellenőr* nagyon hasonló képet mutat, mint riválisa. Túlnyomórészt, majdnem a híryanagy hatvan százalékát teszik ki a közéleti hírek (359 db), és laptársához hasonlóan ugyancsak kiemelkedő a bulvárhírek (60 db) száma. Érdekes eltérés, hogy a gazdasági hírek aránya jóval alacsonyabb (28 db), és a sajtóközlemények, valamint a fizetett hirdetések aránya jóval magasabbnak mondható. Új polgári hírtípusként, igaz, egyelőre kis mértékben (8 db) megjelennek a sporthírek is. A háborús hírek magas aránya az 1918-as évfolyam miatt emelkedik ki, amikor a lap meghatározó profilját tették ki a hadseregre, a katonákra és a háborús helyzetre vonatkozó rendelkezések, hirdetések megjelentetése (65 db). (Lásd 5. grafikon.)

A bulvárhírek csoportja tekintetében is a halálesetek adnak magasabb értéket (az egyszerű elhalálozási hírek és köszönetnyilvánítások mellett megjelennek pl. az öngyilkosságokról szóló hírek⁴⁰). Jóval kevésbé találunk „szórakoztató, színes” bulvárhíreket (pl. nagy korkülönbségű személyek lakodalma,⁴¹ és meztenre vetkőző botrányokozó a Feltámadás ünnepén⁴²), illetve bűneseteket bemutató tudósításokat (pl. egy lókupec kirablása,⁴³ egy járásszéli gyilkosság leírása⁴⁴) számszerűleg, valamint arányait tekintve is, mint a konkurens lapnál. A gazdasági hírek száma pedig oly alacsonynak tekinthető, hogy összehasonlító elemzésükből nem lehet általános következtetéseket levonni. (Lásd 6. grafikon.)

Összességében megállapítható, hogy a híryanag a közéleti hírek és a bulvárhírek tekintetében bír relevanciával, a többi vagy jelentéktelen számú, vagy nem tárgya statisztikai elemzésünknek, mint pl. a szép számmal a híryanag közé illesztett, fizetett hirdetések.

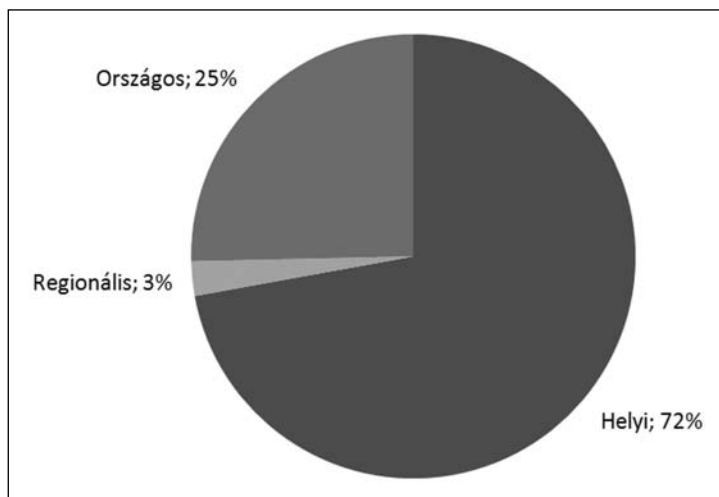

5. grafikon: Hírek témakörök szerinti megoszlása (Kanizsai Ellenőr)

6.grafikon: Bulvárhírek téma szerinti megoszlása (Kanizsai Ellenőr)

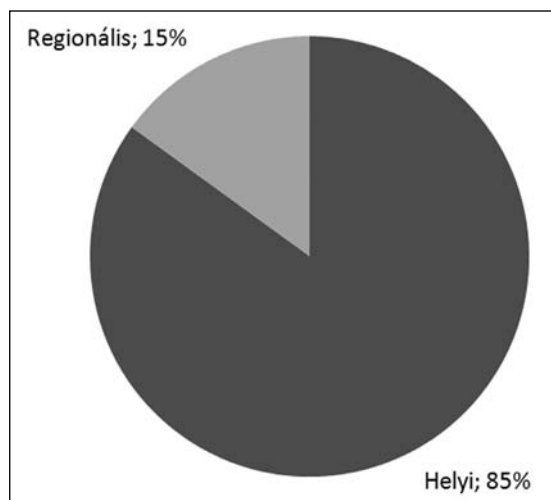
A közéleti hírek terület szerinti megoszlását vizsgálva megállapítható, hogy a *Kanizsai Ellenőr* magas értékét hoz a helyi hírek tekintetében, eltérés az országos hírek 5%-kal magasabb százalékpontja, illetve a regionális hírek elenyésző volta és a külföldi hírek teljes hiánya.

7. grafikon: Közéleti hírek terület szerinti megoszlása (*Kanizsai Ellenőr*)

E ponton érdemes megemlíteni a lapot kiadó egyesület, a Magyarkanizsai Ifjúsági Közművelődési Egyesület nevét, mint a település egyik legtevékenyebb társadalmi-kulturális szervezetét, amelynek profiljába vágó, akár általa, akár más civil szervezetek által szervezett színi előadásokról, koncertekről, hangversenyekről, bálokról szóló tudósítások még nagyobb arányban megjelentek a lapban, a közgyűlési és a városi modernizációról beszámoló hírek mellett. Természetesen az egyesület saját szervezésű rendezvényeiről, programjairól is hírt adtak, például közgyűléseikről⁴⁵ vagy az egyesület lövész tanfolyamáról.⁴⁶

A bulvárhírek területi megoszlása is jelentős eltérést mutat a laptárséhoz viszonyítva. Mint korábban utaltunk rá, a *Kanizsai Ellenőr*ben a bulvárhírek tartalma is más volt, hiszen a halálesetekre helyezte inkább a hangsúlyt, de fontos az eltérés abban is, hogy a területi megoszlás tekintetében szinte kizárólagosan a helyi hírekre koncentráltak a szerkesztők, a helyi bulvárhírek aránya kiugróan magas, szignifikáns. (Lásd 8. grafikon.)

8. grafikon: Bulvárhírek területi megoszlása (Kanizsai Ellenőr)

Kutatásunkban részletesen bemutattuk és elemeztük a különbségeket, azt a konklúziót vonva, hogy egyrészt a *Kanizsai Újság* arányaiban és számszerűen is jelentősebb híryanagot vonultatott fel, mint a *Kanizsai Ellenőr*, amely a publicisztikának adott arányaiban nagyobb teret. Igaz, ez inkább vonatkozott a szerkesztők által szerzett cikkekre, míg a *Kanizsai Újság*ban jóval több lehetőség volt az olvasók véleményének megjelenítésére.⁴⁷

Másrészt a híryanag tekintetében érdekes különbségnek mutatkozott az, hogy a *Kanizsai Ellenőr* arányaiban erősebben fókuszált a helyi hírekre, különösen a bulvárhírek tekintetében, amely szinte kizárólag a városi eseményeket emelte fókuszába, míg a *Kanizsai Újság* esetében ez az átlagnál nagyobb helyi koncentráció inkább jellemezte a közéleti híryanagot, mint a bulvárhíreket. Érdekes különbségnek mutatkozott a híryanag vizsgálata során az is, hogy a *Kanizsai Ellenőr* mennyivel kevésbé érdeklődött a helyi gazdaság (pénzügyek, kereskedelem, ipar, mezőgazdaság) iránt, mint a *Kanizsai Újság*.⁴⁸

A Kanizsai Újság és a Kanizsai Ellenőr gazdasági háttere

Miután sort kerítettünk a függetlenséget biztosító bevételek növekedését szolgáló bulvártartalmak elemzésére, érdemes a lapok mögött körvonalazódó gazdasági hátteret is elemezni, amelynek alapját a lapokban megjelent reklámok és egyéb közlemények összegyűjtése, rendszerezése és elemzése adta.

Ahogy az a lenti, Pető Bálint kutatásai alapján összeállított táblázatból⁴⁹ is kitűnik, a *Kanizsai Újság* fő hirdetője maga a tulajdonos, Bruck P. Pál volt, mint már említettük. Az 1909-es esztendőben nagyrészt saját vállalkozásait reklámozta saját lapjában: a nyomdaipari tevékenysége mellett forgalmazott különféle mezőgazdasági gépeket (ekét, cséplő-, vető-, arató- és ültetőgépet), különféle háztartási és lakberendezési eszközöket (kályhát, varrógépet, mosógépet, gázlámpát), emellett árult kokszot, szenet, könyvet, tanszereket, rajzeszközöket, kerékpáralkatrészt, sőt esetenként ingatlanokat, akácfa oszlopokat vagy akár édes tormát is értékesített. (Lásd 1. táblázat.)

Mindez később, a lap népszerűsége növekedésének köszönhetően jelentős mértékben megváltozott: a hirdetők száma fokozatosan nőtt, az 1912-es évfolyam lapszámaiban már a harmadik oldal nagyobb hányadát is hirdetések töltik ki, sőt Bruck nem egy esetben a címlap egy részét szintén reklámfelületként adta el.⁵⁰ Ebből adódóan – bár a fentebb említett okok miatt konkrét számadatokat nem ismerünk – a hirdetésekből befolyó összeg minden bizonnyal a kezdeti reklám-bevétel többszörösére emelkedett.⁵¹

A *Kanizsai Ellenőr*t – ellentétben a *Kanizsai Újsággal* – elsősorban a helyi vállalkozások részesítették előnyben: mint az az alábbi, Pető Bálint által készített összegző táblázatból⁵² is kitűnik, a legnagyobb számban hirdetők között mindössze két nem magyarkanizsai céget találunk. (Lásd 2. táblázat.)

Kiugróan magas Léderer Manó – valamint későbbi vállalkozása, a Léderer és Varga – hirdetéseinek száma, ami érthető, hiszen a lap nyomdászáról, illetve társtulajdonosáról van szó, aki – Bruck P. Pálhoz hasonlóan – rendszeresen kihasználta a számára ingyenes reklámfelületet. Léderer a nyomdaipari szolgáltatásokon kívül könyveket, tanszereket, különféle papírárukat kínált az újság hasábjain, sőt dohánykereskedelemmel is foglalkozott. Érdemes megjegyeznünk, hogy az 1918-as újraindulást követően a hirdetések száma jelentősen lecsökkent: ennek oka minden bizonnyal a többéves szüneteltetés, valamint a világháború negatív gazdasági hatásaiban keresendő.⁵³

Megállapíthatóvá vált, hogy a lapok elsősorban a helyi közösség tájékoztatására és szórakoztatására fókuszáltak, s fennmaradásuk a vállalkozó tulajdonosok ügyességét, valamint a lapot vásárló, illetve hirdetéseivel fenntartó helyi közösség (közte pl. a *Kanizsai Ellenőr* esetében a fizetett hirdetmények egész sorát megrendelő városvezetés) gazdasági erejét dicséri.

Hirdető	Hirdető székhelye	Hirdetett árucikk vagy szolgáltatás	Hirdetések (db)
Bruck P. Pál / Bruck és Társa	Magyarkanizsa	nyomdaipari szolgáltatások, mezőgazdasági gépek, háztartási eszközök, tanszerek, ingatlan, szén, élelmiszer	567
Lucza József	Szeged	vegytisztítás	181
Hangszer-király	Budapest	hangszerek, hanglemezek	136
Medgyesi István téglá- és cserépgyáros	Magyarkanizsa	tégla, cserép	96
Bogoszávlyev és Bellér	Magyarkanizsa	liszt, termény	94
Magyarkanizsai Első Gőzfűrészt és Gőzmalom Rt.	Magyarkanizsa	fűrészáru, liszt, tűzifa	92
Lichtig Jenő angol úriszabó	Magyarkanizsa	ruhakészítés	87
Hecht Bankház Rt.	Budapest	vidéki ügynökök keresése sorsjegyek értékesítéséhez	72
Beszédes György	Magyarkanizsa	faanyag, építési anyagok	53
Modern Lakberendezési Vállalat	Budapest	bútorhitel	52
Dr. Glückstál Zoltán gyógyszerész	Zenta	gyógyszappan	46
Szöllös Samu	Szeged	óra- és ékszerjavítás	46
Torday Gy. gyógyszerész	Budapest	gyógytea	42
Gregus Illés lakatos	Magyarkanizsa	épület- és géplakatos munkák	41
Kovald Péter és Fia	Budapest	ruhatisztítás és -festés	40
Fogl József Lajos műgépész	Budapest	kötőgépek	40
Szamet Farkas	Zenta	pálinka	38
Ignác és Társa	Budapest	a drezdai motorgyár termékei	37
Nagy Gábor	Kóly	szőlőoltványok	37
Mehr Sámuel okl. műszabász tanító	Budapest	műszabász-oktatás	37
Flesch E. Korona gyógyszertár	Győr	gyógyszerek	36
Kara Simonné Bicskei Julianna	Magyarkanizsa	szatócsüzlet	35
Styria Kötőgépgyár	Graz	kötőgépek	34
Wilhelm Frencz gyógyszerész	Naunkirchen	gyógytea	34
Neumann Gyula cipész	Magyarkanizsa	cipő	31
Takács Oszkár	Budapest	a passai gépgyár termékei	28
Cserépgyár Rt.	Kismánya	Kombinett-játék	24
Ehrenfeld Hermann	Magyarkanizsa	óra, ékszer	24
Beer Emil gyógyszerész	Magyarkanizsa	gyógyszer	23
Varga Máté asztalos	Magyarkanizsa	bútorkészítés	22

A Kanizsai Újságban legtöbbet hirdető kereskedelmi vállalkozások

Hirdető	Hirdető székhelye	Hirdetett árucikk vagy szolgáltatás	Hirdetések (db)
Léderer Manó / Léderer és Varga	Magyarkanizsa	nyomdai szolgáltatás, könyv, tanszer, papíráru, dohány	319
Dominusz Henrik	Magyarkanizsa	óra-, ékszer-értékesítés és javítás	129
Dobos József	Magyarkanizsa	divatáru	113
Kálnai Simon	Magyarkanizsa	vasáru	113
Bata Károly	Magyarkanizsa	vasáru	107
Hesser Jenő	Magyarkanizsa	divatáru	104
Törteli János és fia	Magyarkanizsa	faáru, gabona, műtrágya	96
Uránia	Magyarkanizsa	mozgóképszínház	92
Beer Emil	Magyarkanizsa	kozmetikai termékek, gyógyszer	89
Törtely testvérek	Magyarkanizsa	divatáru, faáru, ponyva, gabonaszák	78
Bogoszávlyev és Bellér / Bogoszávlyev Lázár György	Magyarkanizsa	malomüzemi szolgáltatás, liszt és termény	67
Kovald Péter és fia	Budapest	vegytisztítás, kelme- és szőrmefestés	62
Ádám Sámuel	Magyarkanizsa	divatáru, malátasör	50
Magyarkanizsa Első Gőzfűrészt és Gőzmalom Rt.	Magyarkanizsa	malomipari szolgáltatás, faáru	49
Vágó Pál	Magyarkanizsa	géplakatos	45
Vass István	Magyarkanizsa	cipész	43
Almássy Antal	Magyarkanizsa	szigetelés, kőszén, kőműves	42
Lendvai Alfréd	Magyarkanizsa	vasáru, fűszer	38
Neumann Gyula	Magyarkanizsa	cipész tanfolyam, cipő felsőrész	38
Gregus Gyula	Magyarkanizsa	temetkezés	37
Fehér János	Magyarkanizsa	malomipari szolgáltatás, liszt, termény, kenyér	36
Bata Péter Pál	Magyarkanizsa	divatáru	35
Szántó Ferenc	Magyarkanizsa	cserépkályha-készítés	34
Wachsmann és Bergl	Magyarkanizsa	cukorka, bazáráru, déligyümölcs	33
Cérna János	Magyarkanizsa	sütőde	31
Beszédes György	Magyarkanizsa	faanyag	28
Donauer Jenő	Magyarkanizsa	használati cikkek	28
Apró Antal	Magyarkanizsa	liszt, zsírszóda, petróleum, gyümölcs	27
Holczer Emil Zoltán	Budapest	kölnivíz	26
Orosz István	Magyarkanizsa	ingatlan, pálinka, varrógép	25

A Kanizsai Ellenőrben legtöbbet hirdető kereskedelmi vállalkozások

E különbségek ellenére azonban mindkét bemutatott lap vonatkozásában nyugodtan kijelenthető, hogy az 1908 és 1918 között Magyarokizsán meghonosodott, üzleti alapon álló független, részben közéleti, részben bulvársajtó egyrészt a rendezett tanácsú városok sorába emelt Magyarokizsa felerősödött politikai, gazdasági és társadalmi modernizációjának vetülete volt, másrészt ennek a folyamatnak, különösen a polgári viszonyok kialakulására, a város modernizációjára és közéletére ható vonatkozásaiban alkotó szerepet is játszott.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Baráth Katalin: *Revolver és vasvilla – Kisvárosi médiarítások (Magyarokizsa, 1909–1914)*. In: Médiakutató, 2006. tavasz http://www.mediakutato.hu/cikk/2006_03_osz/03_kisvarosi_mediaritások.

Döbör András – Pető Bálint: *A magyarokizsai sajtó kezdetei (1909–1918)*. In: Fejős Sándor (főszerk.): *Magyarokizsa monográfiája 1848–1945*. Cikos Stampa, Szabadka, 2018. 352–398.

Fejős Sándor (főszerk.): *Magyarokizsa monográfiája 1848–1945*. Cikos Stampa, Szabadka, 2018.

Fejős Sándor: *Magyarokizsa története 1895–1914*. In: Fejős Sándor (főszerk.): *Magyarokizsa monográfiája 1848–1945*. Cikos Stampa, Szabadka, 2018. 127–179.

Kókay György – Buzinkay Géza – Murányi Gábor: *A magyar sajtó története*. Sajtóház Kiadó, Budapest, 2001.

Romsics Ignác (főszerk.): *Magyarország története*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2010.

Simonyi Mária: *A magyar politikai sajtó története 1918-ig a mai Vajdaság területén*. Logos, Tóthfalu, 2003.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK

Kanizsai Újság

Kanizsai Ellenőr

1000 év törvényei internetes adatbázis. www.1000ev.hu; Közli: CompLex Kiadó Kft.

JEGYZETEK

¹ Kókay György – Buzinkay Géza – Murányi Gábor: *A magyar sajtó története*. Budapest, 2001. 152–155., 157–162. (a továbbiakban: Kókay–Buzinkay–Murányi 2001.)

² 1900. évi X. törvénycikk (közli: CompLex Kiadó Kft. *1000 év törvényei internetes adatbázis*. www.1000ev.hu)

³ Kókay–Buzinkay–Murányi 2001. 155–157.

- ⁴ Simonyi Mária: *A magyar politikai sajtó története 1918-ig a mai Vajdaság területén*. Tóthfalu, 2003. 21–22. (a továbbiakban: Simonyi 2003.)
- ⁵ Simonyi 2003. 21–22.
- ⁶ Simonyi 2003. 416–417.
- ⁷ Romsics Ignác (főszerk.): *Magyarország története*. Budapest, 2010. 751–752. (a továbbiakban: Romsics 2010.)
- ⁸ Simonyi 2003. 416–417.
- ⁹ Simonyi 2003. 23–25.
- ¹⁰ Romsics 2010. 752–753.
- ¹¹ Kókay–Buzinkay–Murányi 2001. 188–189.
- ¹² Simonyi 2003. 416–417.
- ¹³ Simonyi 2003. 26–27.
- ¹⁴ Fejős Sándor (főszerk.): *Magyarokanizsa monográfiája 1848–1945*. Magyarokanizsa, 2018.
- ¹⁵ Döbör András – Pető Bálint: *A magyarokanizsai sajtó kezdetei (1909–1918)*. In: Fejős Sándor (főszerk.): *Magyarokanizsa monográfiája 1848–1945*. Magyarokanizsa, 2018. 352–398. (a továbbiakban: Döbör–Pető 2018.)
- ¹⁶ Döbör–Pető 2018. 395–396.
- ¹⁷ Fejős Sándor: *Magyarokanizsa története 1895–1914*. In: Fejős Sándor (főszerk.): *Magyarokanizsa monográfiája 1848–1945*. Magyarokanizsa, 2018. 129.; Baráth Katalin: *Revolver és vasvilla – Kisvárosi médiarítások (Magyarokanizsa, 1909–1914)*. In: Médiautató, 2006. tavasz http://www.mediakutato.hu/cikk/2006_03_osz/03_kisvarosi_mediaritasok.
- ¹⁸ Döbör–Pető 2018. 396.
- ¹⁹ Döbör–Pető 2018. 396–397.
- ²⁰ Kanizsai Újság, II. évf. (1909) 16. sz. 3.
- ²¹ Kanizsai Újság, II. évf. (1909) 36. sz. 3.
- ²² Kanizsai Újság, VI. évf. (1913) 30. sz. 3.
- ²³ Kanizsai Újság, VI. évf. (1913) 33. sz. 3.
- ²⁴ Kanizsai Újság, VI. évf. (1913) 38. sz. 2.
- ²⁵ Kanizsai Újság, VI. évf. (1913) 43. sz. 2.; Kanizsai Újság, VI. évf. (1913) 46. sz. 2.; Kanizsai Újság, VII. évf. (1914) 11. sz. 2.
- ²⁶ Kanizsai Újság, VII. évf. (1914) 16. sz. 2.
- ²⁷ Kanizsai Újság, VII. évf. (1914) 19. sz. 2.
- ²⁸ Kanizsai Újság, III. évf. (1910) 37. 2.
- ²⁹ Kanizsai Újság, II. évf. (1909) 5. sz. 2.
- ³⁰ Kanizsai Újság, II. évf. (1909) 46. sz. 3.
- ³¹ Kanizsai Újság, II. évf. (1909) 20. sz. 3.
- ³² Kanizsai Újság, VI. évf. (1913) 34. sz. 3.
- ³³ Baráth Katalin: *Revolver és vasvilla – Kisvárosi médiarítások (Magyarokanizsa, 1909–1914)*. In: Médiautató, 2006. tavasz http://www.mediakutato.hu/cikk/2006_03_osz/03_kisvarosi_mediaritasok.
- ³⁴ Kanizsai Újság, II. évf. (1909) 36. sz. 3.; II. évf. (1909) 40. sz. 3.; II. évf. (1909) 45. sz. 3.
- ³⁵ Kanizsai Újság, II. évf. (1909) 48. sz. 1–3.

³⁶ Kanizsai Újság, II. évf. (1909) 26. sz. 2.

³⁷ Kanizsai Újság, II. évf. (1909) 30. 1–2.

³⁸ Kanizsai Újság, II. évf. (1909) 39. sz. 2.

³⁹ Uo.

⁴⁰ Kanizsai Ellenőr, III. évf. (1913) 31. sz. 2.; Kanizsai Ellenőr, III. évf. (1913) 31. sz. 2.; Kanizsai Ellenőr, I. évf. (1911) 24. sz. 5.

⁴¹ Kanizsai Ellenőr, II. évf. (1912) 38. sz. 2.

⁴² Kanizsai Ellenőr, IV. évf. (1914) 16. sz. 2.

⁴³ Kanizsai Ellenőr, III. évf. (1913) 31. sz. 2.

⁴⁴ Kanizsai Ellenőr, IV. évf. (1914) 29. sz. 2.

⁴⁵ Kanizsai Ellenőr, I. évf. (1911) 3. sz. 3.; Kanizsai Ellenőr, II. évf. (1912) 11. sz. 1.; Kanizsai Ellenőr, III. évf. (1913) 1. sz. 1–2.

⁴⁶ Kanizsai Ellenőr, III. évf. (1913) 4. sz. 1.; Kanizsai Ellenőr, III. évf. (1913) 6. sz. 2.

⁴⁷ Döbör–Pető 2018. 397.

⁴⁸ Döbör–Pető 2018. 397.

⁴⁹ Döbör–Pető 2018. 382.

⁵⁰ Lásd például: Kanizsai Újság, V. évf. (1912) 34. sz. 1.

⁵¹ Döbör–Pető 2018. 383.

⁵² Döbör–Pető 2018. 392.

⁵³ Döbör–Pető 2018. 391.